

KABDEBŐ LÓRÁNT

Politikus lény politikamentes költészete

A CSOÓRI-KÖLTÉSZET CSODÁLATOS PARADOXONA

Fából vaskarika? Hiszen első egyetemi pályázati dolgozatom témája az volt, hogy Horatius, az ars poetica mesterségének átgondolója költői gyakorlatában miként fogadta, illetőleg hogyan tartotta távol a politika csábításait. Szövegeiben éppen függetlenség-vágya és a szolgáltatás-kényszer konfliktusát éli át. Mi az, amit elfogadhat, és mi, amitől óvatosan távol kell tartania magát. Évezredek során éppen a magatartást sugalló modellek alapidezeteivé váltak verssorai, amelyek a magányélet nem magányban való leélésének alaphelyzeteihez nyújthattak receptet. Fából vaskarika, avagy megoldható feladata a poézisnek?

[Valaha, a Napjaink indulásakor, 1963 májusában már egyszer in statu nascendi szembenéztem a problémával. Naiv gyermetegséggel, tájékozódni akarással ebben a költői világban. Most olvasva, talán ráéréssel egy költészeti indulásában annak utóbb kibomló poétikai jellegzetességeire. Miként is? „Ahány kötet, annyi arc: naivan büszke bizalom, a politikai pillanat ihletétől táplálkozó agitatív erő, lendület (Felröppen a madár, 1954), majd komor rezignáció, csalódott, fájdalmas elfordulás, melyet az optimizmus felcsillanó nyomai még komorabbá tesznek (Ördögpile, 1957), végül jó közérzet, az otthonnak kijáró őszinte jó és rossz kimondása (Menekülés a magányból, 1962). Ily gyors cserék nyugalmasabb időkben kétségbe vonhatnák az őszinteségekben való meggyőződést, az arcokat inkább álarcoknak vélvén. De ez az út, e sokat változott évtizedben, majd hogy nem kötelező volt generációja számára... Mit eredményez ez a forma? A versek sajátos lebegését, mely lezáratlanság érzését váltja ki. Ez nemcsak a versekre, hanem a kötet egészére, annak tematikájára is (természet, táj, szerelem, emlékek) érvényes. Fény és árny villódzása jut kifejezésre ebben. És ez ennek a költészetnek ma legjellemzőbb vonása. Az árnyék széles skálájából vezet az út a nosztalgikus fénykívánásig, a nyár, a nap teljességéig, a nyomasztó hangulatoktól a könnyű, önfeladt, boldog játékig, a lebegésig. A racionális mondatba terelt képi-hangulati líra, ahogy Csoóri kötetében előttünk áll, költészetünk színskálájának bővülését jelenti.” „Komor”, „csalódott”, „fájdalmas”, majd: „nyomasztó” – ma is ekként jellemezhetem a verseiben megjelenő költő hangulatait, a „fénykívánást” ma is vágyképei között írhatom le, miként a versalakítás „lezáratlanságát” és „lebegését” is formálása jellegzetességének érzem.]

1954. Épp ekkor kerül szembe a bevezetőben vázolt problémával a kölyök költő, amikor a magyar költészet sokat próbált és megszenvedtetett klasszikusa, Szabó Lőrinc modellé kiáltja ki Horatius példáját. A kölyök üdvözlő lapba társul a mester köszöntéséhez, amikor „esemény” lett Szabó Lőrinc költői újramejelenése, sikere. A József Attila-díjjal való kitüntetés alkalmából Parádfürdőről küldött üdvözlőlapot az éppen ott tartózkodó főszerkesztő, Illés Béla mellett a fiatal nemzedék egyik legjellegzetesebb képviselője, az akkor, ott írt versével utóbb vitát kiváltó Csoóri Sándor írja alá. Ki figyelt fel e gesztus poétikai következményeire? Pedig maga Csoóri egy költői életművet áldozott erre.

Kapcsolódni a Szabó Lőrinc-életműhöz? Aki megszenvedte elzárkózását. Hosszú elhallgattatás állt ekkor mögötte. Idézzek valahai monográfiámból csak néhány jellegzetes mozzanatot? Maga a példa-költő magyarázza barátainak levelében mellőzését: „Csak fordításból élek, bár privát irodalmam – versek – is létezik az íróasztal számára, mivel ma nincs még szükség individuális művekre... Most voltam március 31-én 50 éves. Az Írószövetség kisikerített egy pár soros üdvözlő irományt. Ma már ez is nagy szó. De: »Igazán te vagy csak az oka, hogy a mai napon nincs országos ünneplés« mondta sajnálkozva egy elég bennfentes és számító szakember...”. És amikor végre újra megszólalhat, akkor is kifogás-kifogás hátán. Halott szerelmének elsiratása? Országos eső az árvízzel teljes idényben? „Az árvíz, sajnos, olyan irányban köti le, olyan irányba terelte az eső-hangulatot, hogy nagyon tartok tőle: Zelk még közli az Országos esőt, de a M. Nemzet már nem fogja. (Ez nemcsak anyagilag nagy kár!) Újság nem igen közölhet egy nem aktuális tárgyú, kedvesen megtárgyalt témát, mikor a téma igen kevésbé kedves következménye ilyen erőteljesen aktuális.” – idézhető a feleségéhez, július 24-én írt leveléből. Poliarthritis? Betegségről, fájdalomról beszélni a versben? Az utóbb Sokizületi gyulladás címen közismertté vált verset a szenvedésre utaló komor témája miatt fektetik el a szerkesztőségben, amint erről szintén panaszkodva jegyzi meg: „A Csillag-féle Ungvári szerkesztő hogy lapul a Polyarthritiss c. vers közlésével! Komikus ez a »pessimista« babona!”

Mégis, ekkor, két fiatal költő vállalja magáévá ezt a költői hagyományt. A megszólalásnak személyes módozatát. Csoóri Sándor Felröppen a madár kötete hőstett volt a maga idejében. Egy költő elkezdett szenvedő önmagáról beszélni, amikor a stilizált (akkor úgy mondták: „sematikus”) közösség volt a kötelező téma. Megidézte az élő szegénységet, ami annak deklarált megszűnte után még fájóbb maradt. Szenvedni mert betegségében, amikor ez hanyagolható magánügynek számított, a természetet a maga veszélyeivel és szépségeivel csodálni akarta, és nem a „közösségi gazdálkodás” terepéként szemlélte. Örülni (örülni?) és borongani mert, önmaga hangulatainak kifejezéseként. Szóval mindazt megismételte, amit a verseivel visszatérő Szabó Lőrinc oly nehezen tudott a maga számára elfogadtatni. Keservesen élhető életet élt a verseiben, amikor a szövegekben csak az idill hangjait engedték szóhoz jutni.

Persze felfigyeltek szokatlanságára. Éppen amit Parádfürdőn írt, dorgálni is kezdték. Bár ő sikeresen kifogott szerkesztőin, kritikusain. Magára húzta Petőfi vándorköpenyét is, védőöltözetül. A fiatal Petőfi reményeit is meg-megismételte, higgyék, nem a lobogó alól dezertált, legfeljebb valamelyik szabadcsapatba igazolt át. Öröme-bánata-betegsége már a Sztálin halála előtti pillanatokban is közölhetően hangzott. Ezért lehetett ütemelőző, amikor az „olvadás” megindult. Üde hangja olyan fájdalmasan szól mai fülnek, mintha A tékozló ország siratóját hallaná.

Lehetett mindezt egy-két pillanatig egyszerre hivatalosan elfogadottan és őszintén fogalmazni. Olyan volt a politikai konstelláció. De a valóságban mindez csak a pályakezdés egy szerencsés felütése maradhatott. Folytatni nem lehetett. Éppen a pillanat okán kellene az utólagos figyelemnek értenie, és értékelnie ezt a Szabó Lőrinchez kapcsolódást, a parádfürdői pillanatot.

Nem figyelünk rá, mert utóbb költője meg is tagadta: egyetlen gyűjteményébe se válogatta. Persze nem tematikája, de poétikája okán tagadta ki. A kötet után ugyanis nem a tematikával szakított, hanem a megszólalás módozatával. Alapvetően, létét meghatározóan. Mert láthatta a másik Szabó Lőrincet követő költő ellaposodását. Szeme láttára szakad le Simon

István, a triászban kikiáltott csoportból (csak az emlékezés kedvéért: Juhász Ferenc, Nagy László mellől). Simon István vállalta a magánszféra témává emelését, a nem közösségi jelene-tek verset kiváltó indítását. De hozzátársította azt, amitől Csoóri visszaretent, a magánszféra átpolitizálását. (Bár ne legyünk teljesen igazságtalanok, Simon István is beledöbbsent egy pillanatra útja veszélyeibe, a Szőlő és gesztenye kötet kiemelkedik, felidézi benne a magánember döbbenetét sivárosodását érzékelve – reménytelenül, sajnos folytathatatlanul.) De csoda nyílt maga a mester, Szabó Lőrinc számára is, sikerült pályája utolsó perceiben poétikai fordulatot kezdeményezni, megérezve a világszintet, a személyiség modern ellentmondásainak, szakítópróbáinak mesterműveit két nagy ciklusa (a Tücsökzene és A huszonhatodik év) zárásakor még létrehozni, és elkezdni a Káprázat ciklust, ezzel majd affelé a poétikai tájékozódás felé nyitva meg költészetét, amelyet utóbb Orbán Ottó vagy Petri György vállal pályafeladatává (ennek poétikai következményeire pedig Titkok egy élet/műben című könyvemben mutattam rá).

Csoóri talán erre is ráértett? Vagy csak azt értette meg, hogy az oly igen üdvözölt, sőt hivatalosan is elfogadott útja tovább praktikus okokból járhatatlan. Ha magáról akar beszélni, akkor következetesen át kell állnia a látásból a látomásba, a leírásból a képbe, a jelenetből a mágiába, az elbeszélésből a balladába. Miként ezt a spanyol nyelven szólaló kortárs költők teszik, vagy másutt a beat-nemzedék. Itthon pedig más-másképpen Weöres Sándor vagy Sinka István valósította meg korábról. És ha ezt a figyelműdöt sajátjává formálhatja, akkor mindenről tud beszélni a versben. És ahol a vers megszakad, ott az esszé tájékozódási módja majd korszakot formáló személyiséggé nevelheti. Ekként lehetett második kötete, az Ördög-pille a magyar líra egyik nagy szakítási pillanata. És némi retusálása után – ma olvasva – 1956 egyik fontos látomása. Hogy kortársai ezt nem vették észre? Éppen ebben volt a szakítás lényege. Megtalálni a kimondhatás személyre szabott módozatát. És ennyiben, amint lehetett, még a hivatalos irodalomtörténet is elfogadta – igaz baráti rávezetéssel: „Ami első nézésre szembetűnik, a politikai szándék lehorgadása, tárgyasulásának rejtőzködő, közvetett jellege. Pedig Csoóri Sándor politikus természet, s az 1956-os rengés létében rázta meg. Ezt a drámai hangoltságot azonban, a konkrét eseményektől elszakítva, politikailag indifferensnek tetsző közegbe oltja.” – így fogalmaz a csodálatos versértő Kiss Ferenc (a „spenót”-ban és külön is megjelent kis füzetében), és máig érvényesen segít kimazsolázni „ahol a rejtett szándék beleitatódik a közegbe. A *Falusi délután* faluja például »rokkant« és »elnehezült«, fölötte bogárként mászik a Nap, a riadt tyúkok lába »széttört csillag«, a trombitálni igyekvő kakas »leszédül« a dúcraól, a kidőfött szemmel futó tehén »szeméből rémület leng, hosszúkás vérszalag«. Aztán az emberek is megjelennek, beiktatódik a faluvégi Krisztus is, s végül egy kószáló gyerek, aki semmit sem ért az egészből, rejtelmes indulattal követ vág a Szenvedőhöz. A vers tehát hagyományosan fejlődik a közvetlen szemlélet anyagából, a tényleges s Juhász Gyula óta ismert falukép elemeiből, csak az indulat sötét tüze s a véresre stilizált cselekménysor jelzi, hogy a formáló ösztön tájon túli szörnyűségekkel tölti fel a képeket.” „Morbidnak minősíthető” falusi és emberi képek, jelenetek sorjázna, és ezt már magam, mostanról teszem hozzá: mintha spanyol vagy szicíliai falvakban járnánk, vagy a „rózsák harca” Angliájában, amikor ’56 magyar valóságát szenvedjük a „lanyakázások” ismételt megjelenítése során. Soroljam mellé az én találataimat is, ma már megtehetem. A Motyogók, benne az öreg színész-szel:

S a nagy színész, ki tegnap este
fözlaklatta a közönséget,
magátfeledve, utcahosszat
valami titkot kibeszélget.

Mit beszéltek ki, motyogók?
Miket motyogsz ki nagy színész?
A rég megírt tragédiák
időzített döbbenetét?

Vagy a Halál és zuhanás fölé:

Megkínzott idegemben
annyi halál és zuhanás
látványát viselem:
kivánni már csak azt tudom,
ne lássak soha többet.

A Kórházi naplótöredékről, meg az Altatópor mögötteséről is a kor nagy ideggyógyász orvosai tudtak beszélni – nagyritkán, miként feleségemnek egy vizsgálat közben Ambrózy György emlékezett '56 utáni mentő tevékenységükről. Nekem pedig egy másik sérült, Orbán Ottó, Csoóri akkori barátja beszélt saját szerelemmel összefonódó kórházi kálváriájáról, múzeumi beszélgetéseink során. Miként Orbán Ottó, Csoóri is saját idegrendszerét viszi végveszélybe, amint magánélményévé fogadja, magára véve környező világa szenvedéseit. Egy életem át meditáló verssorainak monológját ekkor indítja, talán éppen ezzel a versszakkal: ahol a magány egyben a világmindenség fájdalma. De ekkor már csak így mondható ki a konkrét történelmi veszteség:

Sebzett a világ fája,
én vagyok egyik ága:
s életét élve rejtem
baját az idegekben?

A természet így lesz a mindenkori jelen metaforája szertelen rapszodikus képeivel. A Zárporban is arra figyel, amint „menedékhelyet hajszol / minden ég alatt élő.” A vers kísértetiesen vadromantikus balladává alakul, aminek a visszáját kell érteni, értelmezni. A Szél a Balatonparton színe és visszája egymást egészíti a veszélyekben élés kidalolásává:

Futkos a parton a szél,
tombol a parton a szél,
s borzas Absolon-haja
fönnakad a fán.

Reccsen s lezuhan az ág,
holtan terül el a szél,
s halottnézni a Nagy Víz
medréből kilép.

A Karácsonyi készülődés az áldozatok leltározása, a fa ünnepi díszítése – a veszteség groteszk visszaidézése:

S aláarakom a kerek Földet,
ajándékként ígért jövőnket,
kicsomagolt, vad álmainkat,
értük vérző halottainkat,
lemondásaink jaj-nyugalmát,
mint horpadt, sápadt aranyalmát.

A betlehemesek Torz áradattá látomásosodnak, őrülte hadaként, a várakozás pedig: „Meggyötört ajtók sírnak, /kilincs kilincsre csattan”. A *Cseresznye-ballada* ennek képi megjelenítése:

Kicsattantál, meggömbölyödtél,
akartál lenni piros kedvem
s lenyakaztak: most véres fej vagy,
barbár jelkép balladás versben.

Barbár őszi verssel búcsúzik a nemrég még költő-példa Szabó Lőrinctől, világlátomássá felemelt háromrészes ciklusban fordít háttal a nagyra becsült mesternek: új poétikai világával egyszerre siratva a költőt és korábbi tematikáját a kötet zárásában. Mert ekkor már egy másik poétikai világban él, ugyanis csak ezzel mutathatja fel ország-világnak közösségével közös személyes bánatát. Ezeket a példákat akkor már barátja sem sorolhatta fel, el nem árulhatta, de úgysem közölték volna a konszolidációt váró, eltorzuló reményt mondó-publikáló világban. Csoóri pedig éppen ennek ellenében vezette fel kétségbeesését, „halál és zuhanás fölé” vonva az elérhetetlenül vágyott derűt. Új poétikával sejteti a hagyományos tematikát, személy és közösség közös veszteségének átélését, kimondását. Nem valódi derűt, csak a kimondhatás örömét. A kötetet éltető poétikai találat vigaszát:

Szomorú a Mindenség rendje:
dac itt csak a derű lehet,
a kiharcolható öröm, mely
a halál és a zuhanás fölé
emeli életünket.

És ahogy a „lobogós Petőfi” idején a Felhők és a vándorszínész költője poétikájának kétféleképpen is érvényes maszkija lehetett, akként lett éppen 1956 idején – Radnóti utalásai okán – García Lorca is egyfajta látszólagos kapcsolódás, és ugyanakkor az az alól felszabadulás példázata is egyben. Miként azt éppen e kötet egyik versének, még az „antivilágban” (a „felszabadulás” évfordulójára készülő reprezentatív sorozat 1979-es Csoóri-kötetében, a Jóslás a te idődről címűben már daccal ekként szereplő Zavaros délutánban) tematikailag és poétikailag pontosított szövegváltozata is bizonyítja:

Számláim félrelökve bolond verseket mondtam,
hogy ami megtörténik, ne történjen meg szóltan,
soha tanútlanul, a tanút irtó korban – –

Ez már a Petőfi-maszkot drámaian váltó Lorca-maszk, amely a magyar tudatban Radnóti-val kapcsolódik, és ezáltal – biztosíték gyanánt – a kísérteties század személyre osztódó pillanatainak „antifasiszta” jellegét jelöli. Persze, megint nem csak ennyit! Koronatanúként állíthatom, az „antifasiszta” minősítettség az '56-ról beszélés fedezőjeként legalizálhatott egyfajta jelent gyászoló beszédmódot. Ugyanakkor mai olvasatban ismét összefűzi a század: minden szélsőség, náci és bolsi rémtettek összeolvasása egészíti ki egymást. Ami mára már nyilvánvalóan 1956 emlékezete, az egyben lehet hitelesen a múlt század rémség-leltárának kiegészítője, a teljes embertelenség rémképeinek felidézése. Ha poétikailag sikeres volt a megoldás, az mára már megemelt értékűként hathat irodalomtörténeti emlékként. Sőt válhat eligazító személyiségrajzzá, és a személyiség veszélyeztetettségének megjelenítésévé.

Ekként Csoóri szinte egyetlen emblematikus verse, az ország- és időszerte szavalt Anyám fekete rózsá nemcsak a szegénység végérvényes jelképpé fogalmazása a József Attila-i „Mama”-kép rögzítésével és a sinkai asszonykép-ballada felújításával, de – az emlékezetben meg-rögzülő záró képével – egyben a lorcai balladás gyászszerkezeté transzformálása is, akkor „modernné” újítása. Mely szememben, ha melléírom a vers megjelenését közlő kötet évszámát, az asszonytüntetéses nemzet elgyászolása is. Ezt jelképezhette utóbb a költő temetését szervező nemzeti ünnepi gesztus, a fekete rózsával jelzett gyász, mely a Csoóri-kultusz kiépülésével egyben visszamenőleges igazolása lett a költő 1957-es kötetbeli gyászának.

1956-ban a történelmi magaslat a külső élet, a szenvedő ember versbe vonásához, a modellek, maszkok szerencsés feltalálása pedig a megszólalást lehetővé tevő mágikus balladához segítette (miként vele egy időben Jánossy Istvánt a kollektív tudatalattiból átvett álomversei – ő maga mondta! – „koholásához” igazította). Mindez megemelte versei önbecsét. Az azt követő ellenzéki, majd hatalmi pozíciókban való ténykedés idején ugyanez a versbe zárt ember végtelenül megcsömörlött saját korának összefüggéseitől, a külső élet csapdától. A gyászlót felváltja a moralista.

Ünnepek után

Enyhe kocsmaszag
a száguldó földalattin
s karácsony ezüst rongyai a lucskos járdán.
Földig lelógó vörös sál a fiúk nyakában,
mintha a torkuk vérzene –
Ó, békebeli szép haldoklások hótalan harcmezőkön!

Valaki Mozartot füttyöl, fönt magasan
a város fölött,
de az is lehet, hogy csak én emlékezem
havazó, tágas ünnepekre,
amikor még a harangszó elé is
galambok fogták be magukat nagy csapatban
és suhogtak vele hosszan, amerre fújt a szél.

Ó, másnapos világ, dobhártya-emlékezés,
micsoda üresség fölé

nyomulna most is a zene, a hó, a megizzadt galambcsapat,
 itt forog, itt röpdös,
 itt hanykolódik a bőröm alatt,
 mintha minden múlt, amit szerettetek és minden sajnós
 bennem adott volna találkozót az égnek.

A versben a nemrég feltalált képek önmaguk ellentétébe csapnak át, a motívumok keserves értékvesztésekről adnak híradást. Parádfüldőre Gallya válaszol, a Tücsökszó a régi példának üzen vissza 1982 tájáról:

Mi van köztem s a tücsökszó között?
 Csak ez az elhanyagolt délután?
 Kerítések, fák limlomja? A csönd önkívülete?
 Vagy tán ott van minden
 tömegpusztító sejtelem
 beágyazódva, förtelmesen?
 a halál széljárta csigaháza?
 az idő Szabó Lőrinc-i bűne s jajdulása?
 semmibe hulló vállá és haja?

És a versében fát vágó apa valahai biztonságérzete, mely a balladát erővel és konoksággal tölthette ki, meg a „lefejezések” mártíriuma rekvizitummá dermed, – a megjelenítő műfaj pedig a balladából „románccá” fokozódik. Le? Vagy fel? Ha kiválik a versben életbeli környezetéből, nem a vezérszerepet hangsúlyozza, hanem éppen ennek az értékvesztésnek auráját jelentheti. A magányos meditálás a nem magányban élő ember önvizsgálata, a környezet bizonytalanságának felmérése, a csapdában vergődés vállalása, hogy „a megromlott / igazságokat porba köpjem”:

Ma még én látok tisztán helyettetek,
 mert én magamat látom: fegyverek
 s rideg városok kölcsönfényében csatangolok,
 ujjaim közt elvérző diólevél.

Remélem jól olvasom: nem a személyes szerep felmagasztalása, hanem éppen a vállalható szerepek leértékelése. Az „élni s félni kell” leckéje.

Versében ez az álvilág fonja körül kétségbeejtően az ifjúságában valaha büszkén, a tragikus szembesülést és világnagnak látott nemzeti gyászt felvállalót:

Románcc

Erősen fúj a szél,
 a palánk recseg.
 Mintha üldözött vadkölök volnék, megborzongok.
 Félve sandítok ki az ablakon: a Hold, ez a régi,
 májbajos végrehajtó
 ott oltárkodik a körtefánál.
 Apám védelmező kezét keresem,

nincs már sehol.
 A tuskója áll csak a favágótól fölmagzott gazban
 egy elhanyagolt vérpad, fölhintve
 dermedt fűrészporral.
 Hátrébb húzódom, hűvös a szoba fala,
 erősen fúj a szél,
 a palánk recseg.

És ezzel rátalál saját, önmaga külső szerepvállalásait felülíró elevenboncoló versszövegeinek hangjára, belépve költészetében a Férfikorba, megformálva Rejtett önarcképét. Ekkortól költészetében már nemcsak a külső világ történelmileg és kultikusan jogos, ekkor is továbbélő fájalmát veszi magára, hanem elkezd önmaga külső létezésének belső megvitatását. Éli, küzdi, gondolkozza, magyarázza verseiben saját (és vállalt közössége) külső életét. Verseibe egy vacogó magányos ember tart – Pilinszky szavával – különítéletet. De – Pilinszkyvel ellentétben – nem metafizikai távlatokra, hanem egyszerűen elfogadhatóbb környezetre, és – nevezük nevén – boldogságra vágyva. Vágyhat? Ebben a környezetben, ebben a létezésben? A versekben, a létezés csapdájába záródó ember, önmagát buktatva újra meg újra bízva bízik. Poétikai pozíciója: a talán. Verseiben minduntalan végiggondolja tetteinek sok szempontú visszhangját. Vigasztalanul.

Találhat mégis vigasztalást? Társat a szerelemben, aki haldoklásával erősíti a keseredett embert: erőt sugárzó jelenlétet jelent még búcsúzásával is. Mint valaha Elza szemé erősítette Aragont az ellenállás idejében, akként Csoóri önmagában beszélő monológjaiban a vacogató világ, a társadalmi lét hidegében a teljesnek megélt szerelem felmelegítő erejét biztosíthatja. Életében is, sőt még elmúlásával is. A mérték beidézésévé válik a versben.

A kezed nyoma

Teli van hóval a szám,
 megint teli van hóval –
 Kinek mondhatnám el, hogy már halott vagy két órája?
 Magamnak mondhatom csak: az első idegennek.
 Itt van egy sál a nyakamban,
 mintha öltöznék s mennék hozzád,
 pedig csak állok egy megbillent lámpa alatt
 a kihalt hegyen,
 sálamon még itt van a kezed nyoma.

Az ekként verseiben életre keltett emberben benne él egy öntudatos költő, aki élete minden szavának, tettének, látványának és viszonyainak egyrészt kommentálója, de keserű bírálója is. És ez a bíró: mindennek nemcsak a színét meg a visszáját, de minden színárnyalatát is újra átéleti a tőle függetlenül önmagát elmondó versben. Ítélt, hogy ítéltessék, ítélete fellebbezésre szorul, ismét megítéli az átélt helyzeteket. Monológjai: véget nem érhető fellebbviteli tárgyalások sorozata. Mert ez az ember dideregve, vacogva, kétségbeesve, magára maradva nemcsak önmagát, de egész világát ismét és ismét szemlére bocsájtja. Ez a világ és benne ez a magányos ember képtelen összetartozni, összetartani önmagát. Boldogságra vágyva, de a boldogtalanság erősebb aurája fogja körbe. Valaha, 1956-ban a huszadik század még kiirtan-

dó tanújaként látta az embert, és felvállalta a tanú értéktudatos szerepét. Vállalta élethivatásul akár! A Felnőttkorban aztán valóban azt akarná, Hogy ma se légy tanú?

Semmi, csak egy fáradt szemhúnyás,
 félrenézés,
hanyag oldalpillantás felhőkre, orgonákra
 elég ahhoz, hogy ma se légy tanú,
 ne lásd meg a szobádon átröpülő, fásult
 golyókat,
 hernyók zöld istállóját asszonyod arca mellett,
 ne lásd meg magad másban
 s magadban sem;
 elég egy kis szem-tangó kékben,
 ravaszdi pupilla-táncoltatás,
 amitől kertek,
 oromzatok,
 háztetők megbillennek,
 vibrál a cserép vörösen
 s a megvénült múmiák bőrét is remegni látod,
 mintha élnének,
 mintha futkározna rajtuk a fény
 s az üvegkoporsókból is hozzád szónokolnának
 hosszán,
 ki már magad se tudod: hallod-e még a hangot
 s emléked-e a kezed,
 a szél,
 ez a nyár, a hosszúra nyúlt fák remegésével?
 vagy te lettél-e romló emléke a világnak,
 zavaros test, gerendák közt, gazban
 és szíved helyén
 sajog csak baloldalad – –

Pedig a tanú-lét poétikai megmérése a tét. Sikerül-e ebben a versben egyszerre megtagadni és felvállalni a jelenlétet ebben a világban. Érdemes-e vállalni a benne-létet, meg tudja-e tartani a cselekvő ember értelmesebb lehetőségét – versébe kivonulva folyamatosan ezt mérlegeli.

A történelmi szereplő, vagy a mindezt szkeptikusan kommentáló költő esélye: képes-e önmagával szembenézni. Tud-e egyszerre boldog és boldogtalan lenni ebben a versben az ember? Az értelmetlen széthullást képes-e ellensúlyozni, a létével számot vetni a huszonegyedik századba lépve? Ez már nem Csoóri Sándor, hanem a vers képeiben kétségbeesetten a létével számot vető „globális” ember kérdése is.

Valaha a Belvárosi Kávéházban a század második felének legokosabb művészei összejöttek, együtt vitatkoztak, mintha Noé bárkája előtt állott volna az emberiség, bárha őket már el is öntötte a vízözön. És most itt állok én, olvasva Csoóri verseit, és visszakérdezem tőlük,

vesszek a zivatarba (mint Kodolányi Vízözönében a jobbat akarók és jobbra várók), avagy lépjek a bárkába, mert Új ég új föld köszönthet rám.

'56-ban a tragikus képek ellenében a kimondás derűjének örömét tudta megtalálni versében Csoóri Sándor, egyfajta „tragic joy”-t, az azt követő sok évtizedes mindennapjainkban versmonológjainak a sorában a tragédiát követően az elégiát érkelem csomagolva. Hol fel-emelkedve a ballada magasába, hol kétségbeesve a románcba kényszerülés állóvizében. Ne én mérlegeljem jelenlétüket, hiszen hallhatom – éppen a meditációba fogva magának a kérdést szervező költőnek – egyszerre műfaji tájékozódását és egyben a létezésében megjelenő ember körülírását:

Talán az elégiák

Talán az elégiák rontottak meg,
s a lassan lebegő, céda madarak,
mert elhittem nekik, hogy a nevemmel terhes égbolt alatt is
hosszan élhetek, hosszan.

A lusta, nagy vizeket is ezért szerettem mindig,
rönköt cipeltek, öngyilkos lepkét, vitték aznapni életemet,
de tudtam: marad még másik tíz arcom az éjszakának,
tíz halálom a másnapni földnek.

Az éjféli villanyoltások után
a végtelent még ma is elérem,
el a kezemmel is, de mintha már csak elszállni készülő
diólevelet érintenék;
egy nő hideg combját, aki hétköznapi is
szemfedőbe öltözne föl.

Időtlen órák s időtlen évek közül
így csúszok vissza újra a testem idejébe
s oly üdvözülten, mint aki álmában vérzik el
s még mosolyog is, fél arca takarásban.

Pécsi Györgyi szerint Csoórinak nem meghatározó nagy versei vannak, szerintem monológokat variáló korszerűen tájékozódó költészete van. Amely mindegyik pillanatában ellene mond viszonyainak. Azért, hogy aztán ennek is ellene mondjon. Valójában önmagával került a tisztázás reményében állandó ellentmondásba. Elnyugodhatatlanul. És mindent állandóan előlről kezdve. A bizonytalanság lett verseinek tartósító szere. Én látom a versek kalickájában, minden pillanatában a megváltó bizalomra váró, boldogságra vágyó, kétségbeesett embert. Aki ha viszonyai hálójából a versébe vonul meditálni, akkor találja magát szembe a legveszélyesebb ellenféllel, a kérdéssel, amelyre a választ hiába várja: mi lesz veled ember, mi lesz veled magyar, mi lesz veled férfi (illetőleg: nő), találkozol-e valaha az Édentől Keletre a boldogsággal. Pontosabban: találkozatsz-e.